

УДК 92(498.7)

Івкін М. А.

група 1111, Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв), m.o.fedorenko@gmail.com

Федоренко М. О.

канд. іст. наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
(Миколаїв), m.o.fedorenko@gmail.com

ПРАПОРИ ТА ГЕРБИ БЕССАРАБІЇ

У статті здійснено історичний аналіз процесу зміни і гербів Бессарабії.

Ключові слова: геральдика, герб, Бессарабія, символіка.

The article analyzes the process of change and coats of arms of Bessarabia.

Key words: eraldry, emblem, Bessarabia, symbolism.

Метою статті є здійснення історичного аналізу процесу зміни прапорів і гербів Бессарабії у VIII–XX ст.

Територія сучасної Республіки Молдова с VIII ст. заселялася слов'янами-тиверцями, які поглинули залишки місцевого дако-скіфського населення, і на неї з X ст. поширювалося вплив Давньоруської держави, а з початку XIII ст. – Галицько-Волинського князівства. У 1241 р. молдавські та волоські землі були завойовані монголами і включені до складу Золотої Орди, при ослабленні якої землі на захід від річки Прут в 1340-х рр. підпорядкували угорці створили в складі Угорського королівства прикордонну Молдуванську марку (terra moldavaniae) с центром в долині річки Молдова (по якій вона і була названа), землі якої в XIII–XIV ст. заселило волоське населення з Валахії і Трансильванії.

У 1310–1319 рр. правителем Валахії став Басараб I, визнаний 1321 р. васалом угорського короля Карла Роберта Анжуйського. Після перемоги волоських військ Басараба I над угорськими військами в битві при Посаді в листопаді 1330 р. Волощина стала фактично незалежною, але після воєн в 1343 р. і одна тисяча триста сорок п'ять роках з угорським королем Людовіком I Анжуйським, син Басараба I Микола I Олександр був змушений знову визнати васальну залежність воєводства Валахії від угорського короля.

За наказом угорського короля Людовика I Анжуйського перший правитель Молдуванської марки (аналог західноєвропейського маркграфа) Марамурештський воєвода Драгош Воде в 1351 р. зібрав військо і здійснив похід проти монголів, що кочували між Прутом і Дністром, в результаті якого монгольські загони змушені були відійти за Дністер, а Молдуванська марка

значно розширилася за рахунок відвойованої території межиріччя Прута і Дністра (включаючи територію сучасної Республіки Молдова).

У 1359 р. влада в молдуванській марці захопив Марамурешський князь Богдан, який проголосив марку самостійним воєводством Молдова, яка визнала сюзеренітет Угорщини в 1365 р.

Васальна залежність від Угорщини знайшла своє відображення в геральдичних символах Валахії і Молдови. З 1312 р. Угорщиною правили представники Анжуйсько-сицилійської (неаполітанської) династії (d'Anjou-Sicile) будинку Капетингів і в угорському гербі Угорщини були з'єднані червені та срібні пояси герба угорської династії Арпадів (Arapad-savok) і золоті геральдичні лілії (fleur de lys) в блакитному полі з герба французької династії Капетингів. Цей герб Угорщини, як символ держави-сюзерена, був зображений на перших монетах Валахії і Молдавії.

У 1370 р. в Валахії, при Владиславе I, Басарабе (Vlaicu Voda, 1364–1377) було розпочато випуск перших монет – срібних динарів із зображенням на аверсі герба Угорщини, а на реверсі було зображено сидячого на лицарському шоломі орла з хрестом в дзьобі.

Через 7 років, в 1377 р., в Молдові за Петра I Мушата (1375–1391) було розпочато випуск срібних монет – грошей, подібних за своєю композицією волоським динарам, також із зображенням на аверсі герба Угорщини, а на реверсі була зображена голова тура, супроводжувана зіркою, геральдичної трояндою і півмісяцем. З цього часу зображення голови тура (бика) в супроводі зірки, троянди і півмісяця стало на століття символом Молдови, а зображення орла з хрестом в дзьобі – символом Валахії.

За правління Людовика I Великого (Nagy Lajos, 1342–1382) змінився герб Угорщини – замість блакитного поля з геральдичними ліліями в лівому червленому полі став зображуватися срібний 6-кінцевий срібний патріарший хрест на трьох зелених пагорбах.

У 1385 р. королем Угорщини був обраний Сигізмунд I Люксембурзький (1385–1437), а в 1387 р., в м. Львові, господар Петро I Мушат, визнав над Молдовою сюзеренітет польського короля Владислава II Ягайло (в 1377–1392 рр. – великий князь Литовський, король Польщі в 1386–1434 рр.), що дозволило включити в Молдавське князівство область біля фортець Хотин, Цецино і Хмельов.

У 1420 р. Ульріх фон Ріхенталь (Ulrich von Richental, 1360–1437) помістив в своєму рукописній Хроніці Констанцьського Собору [Chronik des Konstanzer Konzils, видана в 1862 і 1891 рр.] згадані герби «Басараб» (так в Середні століття називали Валахію по династії Басараба) і Валахії із зображенням чорношкірих людей, що, очевидно, пов'язано з існуючим у той час назвою предків Румунів – Моровлахі (чорні влахи).

Згадані герби Бессарабії в Валахії містяться, при господареві Раду I (1377–1383) як на срібному динарі, з колишніми зображеннями, так і на новій мідній монеті – бан, з Квітухним хрестом в супроводі чотирьох 6-променевих зірок. Зображення хреста зберігається і на банах його наступника Мірчі Старого (Mircea cel Batran, 1386–1418) Монета-бан. У Молдові за Петра III Ароні (Petru III Aron (1451–1457) на аверсі також вперше з'являється зображення хреста з розширеними і роздвоєними кінцями.

Незважаючи на припинення васальних відносин з Угорщиною, Волощина і Молдова продовжують використовувати в своїх гербах червені та срібні пояси Арпадів (Arapad-savok), вважаючи їх символами стародавньої військової слави, зображення хреста на аверсі. Але вже при господарі Владиславе II (1447–1456) в Валахії на дукатах (при збереженні зображення орла з хрестом в дзьобі на їх реверсі) поряд з поясами Арпадів вперше з'являються зображення півмісяця ріжками вправо, над 6-променевою зіркою. Зображене цього герба з півмісяцем і зіркою зберігається і на дукатах і банах Владислава III Колосаджателя (Vlad III Teres, 1431–1476, відомий також як Дракула).

Дукати Валахії з півмісяцем У Молдові при Романі II (1447–1448) на грошах зображують розсічений щит з поясами Арпада і головою туру. Аналогічне зображення розсіченого щита з поясами Арпада, але з розширеним хрестом над геральдичної трояндою (замість півмісяця і зірки в волоської емблемі) з'являється на грошах Молдови при сучаснику і супернику Владислава III Колосажателя – господарі Стефане III Великому (Stefan III cel Mare, 1457–1504). На пам'ятнику 1476 р. в м. Білгород-Дністровський зображений анжуйсько-угорський герб з нашоломником у вигляді туру зі зіркою.

В книзі Марії Догару «Геральдика Румунії» [Maria Dogaru, *Din Heraldica Romaniei*, Ed. Jif, Brasov, 1994], наведено малюнок з Євангелія, що датується 1502 р., який належав Стефану III Великому, який дозволяє частково уявити кольори герба Молдови того часу. У 1456 р. Молдавське князівство починає виплачувати данину Османської імперії.

В ілюстрованій «Угорської хроніці» Яноша Туроча [Chronica Hungarorum Thuroczy Janos, Johannes de Thurocz], виданої в 1488 р., поміщена мініатюра із зображенням битви при Баї (Baia), що сталася 15 грудня 1467 р., між військом Молдови на чолі зі Стефаном Великим і угорським військом під командуванням Матвія I Корвіна (Hunyadi Matyas, Matthias Corvinus, 1458–1490). Над військом Молдови майорить прапор із зображенням голови туру, а на полотнище, можливо, були вертикальні смуги. У 1475 р. в Валахію прибув, звільнений з ув'язнення султаном Баязедом II, за клопотанням волоського господаря Радула IV, константинопольський Вселенський патріарх Нифон X, який підпорядкував молдавсько-валахську церкву грецької ієрархії. З цього часу зображення поясів Арпада, розширеного хреста і троянди на грошах Молдови змінюється зображенням щита з 6-кінцевим патріаршим хрестом з розширеними і роздвоєними кінцями. На печатках Стефана III Великого, Олександра Доброго і інших господарів Молдови зображувалася голова туру із зіркою між рогами, трояндою і півмісяцем з боків. Таке зображення зберігається і на монетах його наступника Богдана III Кривого (Bogdan III cel Orb, 1504–1517), причому на цих монетах зображення голови туру, зірки, троянди і півмісяця вперше поміщається в щит.

Монети Богдана III Кривого в гербах польського королівства використовувався і молдавський герб. У гербовнику Бартоша Папроцького 1584 р. [Bartosz Paprocky, *Herby rycerstwa polskiego*] наведено герб Волоського воєводства (Wojewodztwo woloskie) – Покуття, яке в 1498–1531 рр. входило до складу Молдавського князівства. Після походу 1484 р. османського султана Баязида II на Молдавське князівство південна частина Прут – Дністровського

межиріччя – Буджак, було включено до Сілістрійського санджаку Османської імперії, і частина його земель була подарована султаном Кримському хану, який поселив тут своїх нових підданих – ногайців, які перекочували з предкавказьких степів (до них в XVII ст. приєдналися і ще одна велика хвиля ногайців, які втекли з Прикаспію від навали калмиків).

У 1486 р. господарі Молдавії та Валахії Петро Аарон і Влад IV Дракул, вважаючи, що тим збережуть самостійність князівств, визнали васальну залежність від турків, що виражалася у сплаті Порті щорічної данини за заступництво і захист від угорців і поляків.

У 1558 р., в правлінні господаря Олександра III Лепушняну (Alexandru Lapusneanu (1552–1561 і 1564–1568)) на монетах – деньє (denier), викарбуваних за образом і подобою угорських монет того часу на монетному дворі в Сучаві, замість голови туру з'являється зображення Богоматері з немовлям Христом, оточене написом «PATROIA MOLDAWI» (Захисниця Молдавії), а щит із зображенням голови туру поміщається в центрі щита, розподіленого на чотири частини, в першому полі якого зображено пояс Арпада, у другому – 6-кінцевий хрест з розширеними кінцями, в третьому – три геральдичні троянди в перев'язь, в четвертому – квітучий жезл.

При деспотії Воді (Despot Voda, Іоан Якоб Гераклід, 1511–1563) замість 4-частинного герба знову з'явилося зображення голови туру із зіркою, трояндою і півмісяцем, яке збереглося і у його наступників.

На одній з печаток Василя Лупу (1634–1653) в щиті крім голови буйвола, зірки, сонця і півмісяця зображені також меч і скіпетр. Пізніше герб був доповнений знаками влади господарів: короною, Буздуганом (родом булави, посадовий регалією воєвод) і мечем.

Герб Дмитра Кантемира мав левів – щитотримачів. З XVII ст. до гербу Молдавії стали додавати регалії господаря: Буздуган (булаву) і меч. Як приклад наводимо герб Молдавії часів сина молдавського воєводи Антіоха Кантемира (1708–1744). Символи по сторонам герба розшифровуються як «Іоанн Антіох Кантемир воєвода Божою милістю господар землі Молдавської».

Пауль Ріттер (Paul Ritter), званий по-хорватськи Вітезовіч (Vitezovic) в своєму гербовнику «Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio descriptio et restitution», виданому в 1701 і 1702 рр. привів кольорові зображення різних країн і територій, з коментарями на латинській мові, поклавши в основу гербовник 1420 р. Ульріха фон Ріхенталя. Серед інших гербів були приведені герби Молдавії і Басараб. До цього часу назва Басараб закріпилося за Буджак (південною частиною Прут – Дністровського межиріччя), де перебувала ногайська Буджацька орда, що була васалом кримського хана і Османського султана.

На основі гербовника Пауля Ріттера-Вітезовіча в 1742 р. Христофор Жефаровіч видав церковнослов'янською мовою 54-листову «Стематографію», в яку поряд з 54 чорно-білими зображеннями гербів країн і територій включив герб Молдавії з зображенням голови бика в золотому щиті і вигаданий герб Басараб, із зображенням трьох чорних гоїв в дамасцірованому щиті, з коментарем про герб: Важко ім'я, Біс, чисто розпізнати, бісу бажає, Богу чи вона жертву дати? Цар татарський, особа чорна, демоном пристойно скажуть; Чи не вам, мудрість чи мати та звичайних? (Бісу чи, Богу вона (Бессарабія) хоче

дати жертву. Татарський хан, кажуть, має чорнявість, пристойну демонам, Не знаю, чи є у нього звична мудрість?).

Печатка Молдавського князівства 1807 р. Навколо центрального щита із зображенням голови буйвола поміщені герби округів. Правда, достовірних відомостей про герби з цієї печатки, що відносяться до території нинішньої Республіки Молдови немає ...

По колу розташовані герби наступних округів: Сучавський (м. Сучава) – дерево з багатою кроною, Ясський (м. Ясси) – кінь, Кирлігатурський (м. Тиргу-Фрумос) – стоїть собака, Хирлеуський (м. Хирлеу) – три дерева, Ботошани – коса, Дорохойський (м. Дорохой) – рак, Герца – ваги, Фалчінський (м. Фалчіу) – бик, Васлуйський (м. Васлуй) – вулик у оточенні бджіл, Тутувський (м. Бирлад) – три риби, Кохурлуйський (м. Галац) – корабель, Текучський (м. Текуч) – гроно винограду, Путнянський (м. Путна) – людина (Вакх), що сидить на бочці, Бакеуський (м. Бакеу) – гора солі, Романський (м. Роман) – рослина з листям, Нямцький (м. Нямць) – олень.

Є також кілька невпізнаних гербів, імовірно пов'язаних з Бессарабією (у всякому разі після переходу Бессарабії під владу Росії ці непізнані герби з печатки пропали). У ході російсько-турецької війни 1768–1774 рр. російська армія в 1769–1771 рр. зайняла території Волоського і Молдавського князівств, в 1771 р. були випущені монети із зображенням двоголового орла, а біля його ніг овальних щитів з гербами Молдавії (голова буйвола) і Валахії (орел з хрестом в дзьобі).

Зображення російського орла на монетах Дунайських князівств викликало протест у Австрії та в 1772–1773 рр. були випущені монети тільки з зображеннями в овальних щитів, увінчаних короною.

У 1781 р. імператриця Катерина II запропонувала створити з Валахії і Молдавії незалежну православну державу Дакію (Дакійське королівство), яке б служило буфером між Австрією, Росією і Османською імперією. В ході Австро-російсько-турецької війни 1787–1792 рр., Волоське і Молдавське князівства були зайняті австрійськими і російськими військами. Згідно російсько-турецькому Ясському мирному договору, підписаному (29 грудня 1791 р.) 9 січня 1792 р., до Росії відійшли території турецького Сілістрійського вилайета між Південним Бугом і Дністром, на яких були засновані нові російські міста – Григоріополь (1792), Одеса (1794) і Тирасполь (1795). За результатами Російсько-турецької війни 1806–1812 рр., 16 (28) травня 1812 р. було підписано російсько-турецька Бухарестський мирний договір, згідно з яким до Росії відійшли Хотинський пашалик, частини Молдавського князівства і турецького Сілістрійського вилайета (Буджак) на схід від річки Прут. З 1813 р. ці землі між Дністром і Прутом стали називатися Бессарабією.

У період окупації територій Молдавії та Валахії під час Російсько-турецької війни (1769–1775) російською владою були випущені спеціальні монети (1771) із зображенням двоголового орла, а біля його ніг овальних щитів з гербами Молдови (голова буйвола) і Валахії (орел з хрестом в дзьобі) у 1873 р. утворена Бессарабська губернія. 5 липня 1878 р. затверджено герб Бессарабської губернії [ПСЗ РІ, т. LIII, №58684]: Опис герба: «У лазуровому щиті золота буйволової голова, з червленими очима, язиком і рогами, супроводжувана, між рогами, золотою про п'ять променях зіркою і з боків

вправо, срібною розою про п'ять променях і вліво таким же півмісяцем, повернутим вліво. Облямівка з квітів Імперії. Щит увінчаний імператорською короною і оточений золотими дубовими листками, з'єднаними Андріївською стрічкою». Символ зубра йде глибоко своїм корінням в історію і духовні традиції народу Молдавії. Так, наприклад, вже на документах Молдавської господарської канцелярії кінця XIV ст. можна знайти зображення голови зубра із зіркою між рогами. Внизу, праворуч від голови, троянда (пізніше – Сонце), ліворуч – півмісяць. Ці символи розміщувалися на геральдичному трикутному щиті і були помітним знаком Молдавського князівства, що виник в 1359 р. Зустрічаються і документи (що відносяться до середньовіччя і пізнішого часу), де голова зубра розташовувалася поряд з орлом-хрестоносцем.

Як вже було сказано вище, головною геральдичної фігурою герба Молдавського князівства була голова туру (зубра). Деякі дослідники намагалися розглянути походження державного символу Молдови у вигляді голови туру через призму стародавнього мисливського культу, яке існувало в Північних Карпатах і закінчується вбивством і жертвопринесенням туру (зубра) на березі річки [Н. Sanielevici. *Stema Moldovei si cea a Tarii Rominesti*. 1934. Р. 15-52], що зокрема може пояснити як легенду про заснування Молдови, так і геральдичне зображення тільки голови, а не всього тваринного. Молдавсько-польська хроніка повідомляє, що «з волі Господа, перший воєвода Драгош прийшов з Угорської землі з міста і річки Марамуреш як мисливець на полювання за туром, якого вбив на тій річці Молдаві, і там же веселився зі своїми панами. Йому та земля сподобалася і залишився там, і на землі поселив тих же угорських молдаван, і був господарем два роки».

Більш повна версія дана анонімним літописцем. Згідно з цією версією, одного разу Драгош зі своїми супутниками відправився на полювання на диких звірів. У високих горах він напав на слід туру і, переслідуючи його, перетнув гори і вийшов до прекрасної рівнини. Він наздогнав і вбив туру біля річки під вербою, там же він влаштував бенкет. Драгош з супутниками по волі Бога вирішили оселитися в цій країні. Вони повернулися і розповіли своїм товаришам про прекрасну країну з річками і джерелами. Ті теж вирішили піти в цю країну і вибрати собі землю, так як вона не була населена, і на кордоні татарські кочівники пасли свої стада. Вони попросили угорського князя Владислава відпустити їх, і той з великим жалем дозволив їм переселитися. І вони пішли з Марамурешу разом з товаришами, їх дружинами і дітьми, через гори і ліси до місця, де Драгош вбив туру, і оселилися там, так як їм сподобалося та місцевість. Вони вибрали Драгоша князем і воєводою, як наймудрішого. Так з волі Божої була заснована Молдова. І воєвода Драгош першим оселився на річці Молдова, і заселив Байю і інші землі, і постановив, щоб князівським гербом для всієї країни була голова туру. Правив він протягом двох років [Слов'яно-молдавські літописи XV–XVI. М. 1976].

Ця ж версія була викладена більш пізніми молдавськими літописцями, включаючи Григорія Уреке, який додав до неї кілька важливих деталей: «Трансільванські пастухи подорожували по горах зі своїми стадами і вийшли на звіра, званого *bour* (зубр). Почавши полювання на нього в горах разом зі своїми собаками вони вийшли до річки Молдова. Там звір втопився, і вони вбили його у місця, яке зараз називається *Boureni* (Боурень). Вони заснували

село і на герб країни помістили голову зубра. Собака, яка переслідувала звіра, померла, а так як її звали Молда, вони назвали річку Молда, або Молдова, і всю країну теж назвали по імені річки Молдовою».

До оповідання молдавського літописця Григорія Уреке йдеться про те, що пастухи з Марамурешу під час полювання на туру опинилися в долині річки Молдови, де знайшли пасіку русина Ецко, який повідомив їм, що «місця пустельні ... тут панують лише звірі та птахи ... і простягаються вниз до Дунаю, а вгору до Дністра, де межують з країною ляхів ... Зрозумівши ці слова, мисливці поспішили в Марамуреш, звідки вивели своїх людей в цю країну і інших спонукали, влаштувалися спочатку у гір і поширилися по Молдові вниз. А Ецко-пасічник, як дізнався про поселення марамурешцев, відразу ж пішов і він в країну ляхів, привів безліч русів і поселив їх по Сучаві вгору і по Сірету до Ботошань». І далі: «Серед пастухів, які потрапили в ці місця, був Драгош, що прийшов з Марамуреш, найбільш шанований з них. І вони поставили його старшим серед них» [Grigore Ureche «Letopisetul Tarii Moldovei»]. Мирон Костін ускладнює і розвиває легенду про Драгош, вносячи в неї елементи народної поезії.

Цю легенду можна знайти, в книзі Дмитра Кантемира «Опис Молдови», написаної на початку вісімнадцятого століття на латині. «... Драгош, син князя Богдана, вирішив перейти гори в східному напрямку з трьомастами мисливців. Під час цього шляху він випадково натрапив на слід дикого бика, якого молдавани називали Зімбру. Переслідуючи його, мисливці спустилися до підніжжя гір. Улюблена собака Драгоша на прізвисько Молда невідступно переслідувала звіра, який кинувся в річку і там був пронизаний стрілами мисливців. Собака кинулася за тікає зубром в вируючу річку, і швидка течія поглинула її. На згадку про цю подію Драгош назвав цю першу на його шляху по цей бік гір річку Молдовою ... і побажав, щоб на гербі нового князівства була зображена голова дикого бика-зубра» [Дмитро Кантемір «Опис Молдови»].

І. Н. Менеску, спираючись на легенду про Драгош, передбачає, що цей давній культ-вбивство звіра є символом підкорення і усунення місцевої династії, що володіла родовим знаком у вигляді голови туру [I. N. Manescu «Stema Moldovei». Magazinul istoric. VI. N 5 (62). 1972. P. 37-42]. Р. Гассайер висунув гіпотезу про те, що один з місцевих господарів у першій половині XIV ст., можливо отримав в свій герб зображення голови туру (зубра) від Владислава I Локетека з нагоди переможного походу проти Бранденбургу (1325) за участю молдавських воїнів.

Пізніше рід господарів або згас, або був підкорений іншим, а герб став символом молдавської землі [R. Gassauar «Influenta polona asupra stemei Moldovei si altor blazoane de pe monetele moldoveneste». Buletinul Societatii Numismatiche Romane (Bucuresti) XXVII-XXVIII. 1933-1934. Pt. N. 81-82. P. 84-88].

У своїх дослідженнях Г. Бретяну припускав, що трансільванський воєвода Микола Сіроко, який улаштував хрестовий похід проти татар в 1343 р. від імені свого сюзерена короля Людовика, міг наділити геральдичним знаком у вигляді голови туру одного з молдавських воєвод, які відзначилися в боях [Gh. Bratianu «Originele stemelor Moldovei si Tarii Romanesti». 1931. P. 97.].

Г. Балш, навів факт про наявність коронової голови зубра на гербі польської провінції Каліш, він був схильний бачити польські впливи на походження герба Молдови [Gh. Bals «Bisericele lui Stefan cel Mare». 1926. P. 228].

М. Берза і Д. Черноводяну вважають, появи державного герба пов'язане з ім'ям Богдана I [M. Berza «Stema Moldovei in timpul lui Stefan cel Mare». 1955. N. 1-2. P. 69-88; D. Cernoudeanu. Op. Cit. P. 82-128]. К. Кіріцеску пов'язує появи герба Молдови з ім'ям Петра I Мушата [C. Kiritescu «Sistemul banesc al leului si precursoriului». Vol. I. Bucuresti, 1964. P. 84-85].

Центральна геральдична фігура (голова туру) герба доповнена супутніми елементами. Одним з них – зірка, розташована між рогами. Ліворуч і праворуч голови, символ сонця – троянда (розетка) і півмісяць. Півмісяць відомий в польській, німецькій та угорською геральдиці з XII ст., де він завжди поєднувався з символом сонця. Перше відоме зображення герба Молдови – голова зубра із зіркою між рогами, з трояндою і півмісяцем з боків з'являється на печатці Петра Мушат від 1377 р. [D. Cernoudeanu. Op. Cit. P. 82]. Герб Російської Імперії Бессарабської губернії з офіційним описом в Гербовника Міністерства внутрішніх справ Російської Імперії 1880 р. затверджено Імператором Всеросійським Олександром Другим. Дата 1878/1880.

Таким чином, геральдика Бессарабії формувалася протягом досить тривалого часу. На процес її формування безпосередньо впливали історичні події, які відбувалися протягом XIII – початку XX ст., та державні формування, до складу яких, протягом вказаного часу, входили бессарабські землі.